

Orientace

Proč zabíjíme své bližní

Podle evoluční biologie jsou vraždy a genocidy zcela odlišné typy chování

Zabití snoubenky, udušení novorozence peňinkou či vyvolání nepohodlného národa je více či méně pravidelnou součástí televizních či novinových zpráv. Zůstávají tyto jednotlivé případy pouze izolovanými jevnostmi, které můžeme nanejvýš morálně odsoudit, nebo je spojuje něco, z čeho bychom je mohli z patřičného odstupu pochopit a vysvětlit?

Tomáš Grím
BIOLOG

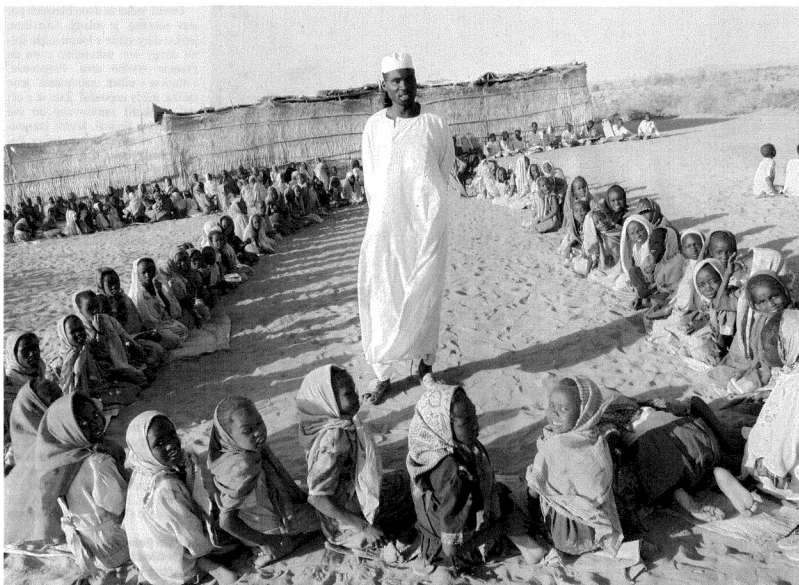
Jedním z možných přístupů k otázce, proč se lidé navzájem usmrcují, je perspektiva evoluční biologie; právě tak se na problematiku násilného chování člověka dívá Jan Zrzavý ve své brilantní knize *Proč se lidé zabíjí*.

Schéma příběhu o Popelce je univerzální přes pohádky bratří Grimmů sesbírané po různých koutech Evropy, japonské povídky o Banužaru a Kakezaru, ruskou Babu Jažgu až po indický příběh, kde hlavní postavy Murimong a Thaman raději volí život v divočině, než aby zůstaly se svou nevlastní matkou. Příběhy o nevlastních otcích jsou vzájemně, ale o nic méně kavejší. Jsou tyto příběhy univerzální a serotypní proto, že vznikly nezávisle (a odrazeji něco z hlubin lidské psychiky), nebo se prostě rozšířily jako epidemie?

V odpovědi na tuto otázku mezi odborníky neapanuje shoda. To ovšem není důležité; významný je fakt, že tyto příběhy přetrvávají v lidových tradicích prakticky všude a že tedy lidem zjevně sděluji něco podstatného.

Rizika nevlastních rodičů

Sociální vědci, kteří vyčkávají veřejného mínění zjistiť, že vztah macech/otců versus nevlastní potomek je vnímán „apesimisticky“ – „pejoratívně“, často označují tyto představy jako „myty“, a dokonce se objevují i tvrzení, že tyto myty jsou příčinou problémů v rodinných vztazích. Nejbezpečnější na celém problému je skutečnost, že přes svá odvážná tvrzení sociální vědci nikdy neodpovídají na nejzákladnější otázku: Znamená přítomnost nevlastního rodiče pro dítě riziko násilného/zabíjení/smrti? Pokud ano, je

Genocidní vrahové bývají za své chování nezákonně odměňováni (dětí uprchlé před genocidou v súdánském Dárfúru, 8. ledna 2005)

Foto AFP – Jose Cerdan

tohoto riziko zanedbatelné, nebo naopak významné?

Martin Daly a Margo Wilsonová z kanadského Ontaria jsou příkopníky výzkumu homicid. V polovině sedmdesátých let je zaujal jeden z výsledků výzkumu Garyho S. Becera (budoucího nositele Nobelovy ceny za ekonomii): přítomnost dětí ze současného manželství snižuje rozvodovost, zatímco přítomnost dětí z minulých manželství rozvodovost zvyšuje. I Taďa dalších studií naznačovala, že nevlastní děti jsou příčinou rodinných konfliktů.

Daly a Wilsonová se pustili do práce a nestáli se divit. Analýzu záznamů o zneužívání dětí zjistili, že dítě žijící s nevlastním rodičem postupuje přibližně stokrát vyšší riziko, že bude v rodině zabito, než dítě žijící s oběma svými genetickými rodiči. Sociální vědci tradičně uznávají hlavní faktor zodpovědný za zneužívání – nízké společenské postavení – neměly prakticky žádný vliv. V následujících dvaceti letech byly publikovány desítky dalších studií (např. Korea, Velká Británie, Nigérie, Trinidad, Japonsko, záznamy ze 17. – 19. století z Německa), které jednoznačně potvrdily, že přítomnost nevlastního rodiče je bezkonkurenčně nejrizikovější faktor

zodpovědný za bití, sexuální zneužívání a smrt dítěte.

O zjevném faktu, že člověk vznikl stejnými evolučními procesy jako všechny ostatní organismy na zemskému, dnes pochybují už jen duševně labilní jedinci (např. „vědeckí kreacionisté“). Jednou z nejlepších doložených a evolučně teorií vysvětlitelských skutečností je jasná favorizace vlastních potomků před cizími.

„Přítomnost nevlastního rodiče zvyšuje riziko násilné smrti dítěte 40 až 150krát a vliv nevlastní matky je ještě o něco málo vyšší než vliv nevlastního otce. Stejně tak nevlastní otec výrazně zvyšuje riziko zabít manželky.“

Prakticky všichni hostitelé kukaček vyhazují kukačky vejce, která nadou ve svých hnízdech (díky mimikry – podobnosti parazitických

a hostitelských vajec však nevyhodí všechna vejce, jinak by tu už kukačky dávno nebyly). Severoameričtí šřifilci bahami navštěvují sousední hnízda a rozkládají vejce, z nichž by se jinak vyhlídla mláďata konkurující jejich vlastním potomkům. Koloniálně hnízdící vlaštovky poznávají individuálně svá mláďata a odmítají žadenou o potravu ve všech ostatních mláďat. Příběh o infanticidních lvech, kdy samci uzurpující nový harem pozabíjejí mláďata minulých majitelů haremů, je snad už notoricky známý. A podobných příkladů lze uvést další stovky.

Proč to ale funguje v přírodě takto? Proč noví majitelé haremů nezahnu potomky bývalých majitelů rodičovskou láskou? Proč je místo toho usmrtí? Představme si, že se na jde altruista, který se o cizí potomky stará. To je sice hezké, ovšem náš altruista sám pomáhá množení něčeho jiného, nikoli sebe samého. Je zjevné, že nediskriminativní altruismus vyvolá. To se ovšem netýká jen lidí a hulmánů posvátných, ale i lidí. Proto zvažte tolik nevlastních dětí takové peklo.

Přítomnost nevlastního rodiče zvyšuje riziko násilné smrti dítěte 40 až 150krát a vliv nevlastní matky je ještě o něco málo vyšší než vliv

nevlastního otce (podle výsledků získaných v různých zemích). Stejně tak přítomnost nevlastního otce výrazně zvyšuje riziko zabít manželky, která do domácnosti dovede z hlediska nového otce „parazitické“ dítě.

Je ovšem zjevné, že násilné chování (vrcholící infanticidou) nevlastních rodičů k cizím potomkům ve vlastní domácnosti není žádná adaptace (jako třeba u lvů a spoli); smrtelné násilí je zvrácené a jeho autor si zahrává s potenciálně vysokým trestem. Domácí násilí je špičkově ledovce, který je složen z různých vyhořecených konfliktů mezi rodiči a potomky (nevlastní rodiče do svých dětí investují méně, udávají nízkou úroveň povstání pocitů z přítomnosti nevlastního dítěte, nevlastní děti odcházejí z domu dříve, jsou více zastoupeny mezi bezdomovci atd.).

Člověčí infanticida adoptovaných dětí je vedlejším produktem lidské psychiky, která je evokuje nastavením na program „miluj své potomky a staraj se o ně oběť“.

Homicidy a genocidy

Podobně jako násilí páchané na dětech bylo řadou autorů analyzováno násilné chování manželů ke svým

(domněle) nevěrným manželkám, hospodské pútky o „čest“ či vraždění rodičů dětmi. Data získaná díky tomu, že se lidé zabíjejí, silně podporují evoluční hypotézy o tom, proč tyto jevy dlouhodobě existují, a tak leccos napovídají nejen o mentální vráždě, ale především o mentální člověka obecně. Je dobré mít na paměti, že nejsou „oni“ (vrazi) a „my“ (zákonní poslání občané), žádná dichotomie mezi patologickými vrahy a patologicky slušnými lidmi neexistuje: jsou pouze lidé, a všichni mají potenciál reagovat v různých situacích různě na škále od úplné mírnosti až po nejvřidší brutalitu.

V závěrečné třetině knihy Zrzavý rozptývá chování genocidních „vrahů“ a přesvědčuje ukazuje, že vražda a genocida jsou dva zcela odlišné typy chování, které nelze smyslně zařadit do jedné kategorie. Zatímco individuální vrah sleduje jen své osobní zájmy a jako takový je spouštěčem „potřebného“ genocidního vraha je fádým občanem pracujícím na společenském objednávku a jako takový je společností odměňován (desítky příkladů společenské adorace genocidních vrahů a jejich ekonomických zisků uvádí např. biblická kniha Izoue).

Vraždy, infanticidy a genocidy nám poskytují výjimečnou možnost sestavit řadu evolučních, biologických hypotéz, které mohou potenciálně vysvětlit strukturu lidské psychiky. V těchto extrémních interakcích jde totiž o hodné – o život – a o existenci konfliktu a jeho významnosti to nelze pochobovat. O tom, jestli násilny otce či matka narežali svému potomkovi přičili nebo přiměřené, lze diskutovat; handikovanou o existenci konfliktu je přiměřenosti trestu ovšem končí ve chvíli, kdy dítě trpělo nejtěžší. Odpověď na otázku poloznežen v úvodu je tedy zjevná: vraždy nejsou nic náhodného, vždy velice záleží na tom, kolik je v sázce, jaké je riziko trestu a jaká je genocida (nikoli sociální) přibližnost mezi zúčastněnými hráči.

Zrzavý ve své štitvě a vitpáné napsané knize předkládá nejen řadu zajímavých jednotlivostí, ale zafazuje je do kontextu evoluční teorie, která tyto zdánlivě jednotlivosti velmi dobře vysvětluje. Přestože v posledních letech naše knihovnický zaplavila spousta kvalitativní evolutivní literatury (M. Ridley, R. Dawkins, J. Diamond atd.), zůstává kniha s podtitulem *Humanida a genocida* obsahově unikátní. Vzhledem k šifit záberu, závažnosti tématu a myšlenkové virtuozitě autora kniha zajatně čtenáře nejen z řad sociálních, humanitních a přírodovědných oborů, ale i zvaných laiky. ●

Jan Zrzavý: *Proč se lidé zabíjejí*. Homicida a genocida – evoluční otázky od lidské duše. Vyšlo nakladatelství Triton, Praha 2004. 176 stran, cena a náklad neudávány.